

نشست علمی تخصصی

انجمن ایرانی مطالعات منطقه‌ای
و
معاونت پژوهشی دانشگاه شهید
بهشتی

۲۹ اردیبهشت ۱۳۹۹

گزارش کامل

نشست علمی-تخصصی

« واقع‌گرایی در دوران کرونا؛ ایران و معادلات قدرت در حوزه خلیج فارس »

با حضور

دکتر امیر محمد حاجی یوسفی

دانشیار دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی

دانشگاه شهید بهشتی

دکتر علم صالح

استادیار مطالعات ایران در مرکز مطالعات جهان عرب و اسلام

دانشگاه ملی استرالیا

واقع‌گرایی در دوران کرونا؛ ایران و معادلات قدرت در حوزه خلیج فارس

دکتر امیر محمد حاجی یوسفی
(دانشیار دانشکده علوم اقتصادی و
سیاسی دانشگاه شهید بهشتی)

دکتر علم صالح
(استادیار مطالعات ایران در
مرکز مطالعات جهان عرب و
اسلام، دانشگاه ملی استرالیا)

دبیر نشست :
دکتر مهدخت ذاکری

گزارش کامل

انجمن ایرانی مطالعات منطقه‌ای نشست علمی- تخصصی با عنوان "واقع‌گرایی در دوران کرونا؛ ایران و معادلات قدرت در حوزه خلیج فارس" را با همکاری معاونت پژوهشی دانشگاه شهید بهشتی، به صورت وینار در روز دوشنبه ۲۹ اردیبهشت ۱۳۹۹ با حضور آقای دکتر امیرمحمد حاجی یوسفی دانشیار دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی و آقای دکتر علم صالح استادیار مطالعات ایران در مرکز مطالعات جهان عرب و اسلام دانشگاه ملی استرالیا برگزار کرد.

در ابتدا دبیر نشست خانم دکتر مهدخت سادات ذاکری، دبیر کمیته مطالعات خلیج فارس انجمن ایرانی مطالعات منطقه‌ای با مرور تحولات و تنش‌های چند ماه گذشته در خلیج فارس از آقای دکتر حاجی یوسفی درخواست کردند به طرح بحث پردازند.

در ابتدای نشست آقای دکتر حاجی یوسفی با اشاره به نظریه واقع‌گرایی و نواقح‌گرایی در مورد نظام‌های امنیتی گفتند: «الکساندر ونت مقاله‌ای دارد که در آن سه نظام را برای تبیین محیط امنیتی ارائه می‌کند. نخستین نظام امنیتی مورد نظر ونت، نظریه واقع‌گرایانه رقابتی است که در آن بحث خودیاری و رقابت دولت‌ها در محیط امنیتی مطرح است و هر دولت، امنیت خود را در ناامنی رقیب جستجو می‌کند. دولت‌ها ریسک پذیر نبوده و از توانایی‌های رقیب خود همواره نگران هستند. برای نمونه در خلیج فارس خریدهای تسلیحاتی رقبای ایران یا مانورهای نظامی آنها برای ایران معنادار است و این کشور در چنین فضای تحلیلی به ارزیابی توانایی‌های خود می‌پردازد. در چنین نظامی هیچ‌گونه همکاری مورد انتظار و اغلب میسر نیست».

ایشان افزودند: «نظام دوم که الکساندر ونت به معرفی آن پرداخته، مبتنی بر لیبرالیسم است که در آن هر بازیگر، امنیت خود را نسبت به دیگران در نظر نمی‌گیرد بلکه به صورت مطلق به دستاورد خود توجه دارد و نه شرایط رقبا. در این نظام، امکان کنش دسته جمعی نیز پدید می‌آید و می‌توان چشم انداز همکاری جویانه‌ای را ترسیم کرد. نظام سوم که مبتنی بر این دو نظریه نیست، نظام همکاری امنیتی مبتنی بر همکاری است که در آن امنیت هر کشور در ارتباط با امنیت طرف دیگر قرار می‌گیرد و کشورها مسئول امنیت همدیگر هستند. در این نظام، هویت خودیاری جمعی در ابعاد یک منطقه شکل می‌گیرد».

اما پرسشی که مطرح است این که بیماری کرونا، چشم انداز امنیتی منطقه‌ای را به کدام سمت برده است. دکتر حاجی یوسفی افزودند: «نگاه من این است که کشورها می‌توانند به سمت نظام امنیتی مبتنی بر همکاری پیش روند. نخست اینکه کرونا همه کشورها را درگیر کرده و احتمال جنگ و تنش کاهش پیدا کرده است. دوم اینکه در عربستان، بن سلمان تا چندی پیش اعتماد به نفس بالایی داشت و ایران را حتی در تراز یک تهدید وجودی علیه کشورش در نظر گرفت و سیاست بسیار تهاجمی را علیه ایران اتخاذ کرد. با این وجود بعد از کرونا، تمایل این کشور برای کاهش تنش‌ها بین عربستان و ایران و حتی در مورد جنگ یمن می‌تواند امیدهایی برای شکل‌گیری همکاری‌ها پدید آورد. سوم اینکه در دوران کرونا نیروها نمی‌توانند به صورت کلاسیک آرایش‌های نظامی بگیرند و این نیز خود مانع درگیری است. چهارمین نکته اینکه چند کشور خلیج فارس به ویژه امارات متحده عربی کمک‌هایی به ایران ارسال کرده‌اند و بنابراین می‌توان این تحولات را نوعی نشانه و اراده همکاری بین رهبران منطقه دانست. بنابراین به نظر می‌رسد کرونا یک دگرگونی در ادراک رهبران منطقه فراهم آورده است».

در ادامه خانم دکتر ذاکری از آقای دکتر علم صالح دعوت کردند به طرح نقطه نظرهای خود بپردازند. آقای دکتر علم صالح در ابتدا با تشکر از برگزار کنندگان و بینار، به طرح نقطه نظرهای خود پرداختند.

ایشان در ابتدای صحبت‌های خود گفتند: «ما در پایان جنگ سرد با مفاهیم امنیتی جدیدی فراتر از واقع‌گرایی رو به رو شدیم که از آن جمله می‌توان به امنیت اقتصادی و محیط زیستی اشاره کرد. بعد از یازده سپتامبر نیز این تحول نظری دوباره اتفاق افتاد. کرونا نمی‌تواند ساختارهای سنتی بین المللی را تغییر دهد اما می‌تواند مفاهیم را بازتعریف کند. در رفتار سیاسی کشورها، در جهان و در منطقه تغییراتی وجود خواهد داشت و از نظر مباحث فکری و دانشگاهی مفهوم‌ها و مقوله‌هایی جدیدی از امنیت ظهور خواهند کرد».

ایشان افزودند: «از آنجا که مفاهیم امنیتی بر مبنای قدرت و دولت بنیان گذاشته شده، دولت‌ها در چارچوب مفاهیمی چون معادلات قدرت و مرزها، خواسته‌های سیاسی خود را اعمال می‌کنند و امنیت خود را حفظ می‌کنند. دیدگاه‌های واقع‌گرایانه به ندرت در مورد مسائلی به جز مسائل نظامی ورود می‌کنند. به این خاطر این دیدگاه‌ها نتوانسته اند به خوبی پدیده‌های مانند پایان جنگ سرد، یازده سپتامبر یا بهار عربی و دیگر تحولات غیر دولتی را پیشبینی کرده یا حتی توضیح دهند. کرونا نیز از پدیده‌های این چنینی است که بر امنیت محیط زیستی، امنیت انرژی و امنیت اقتصادی کل دنیا اثرگذار بوده که قطعاً واقع‌گرایان را با مشکل تحلیلی رو به رو می‌کند زیرا این ویروس نه قدرت می‌شناسد، نه مرز و نه جهان اول و دوم. به این دلیل، ما در دیدگاه‌های واقع‌گرایانه با پدیده جدید و به سختی قابل تحلیل رو به رو شده ایم».

ایشان گفتند: «واقع‌گرایی می‌تواند توضیح دهد که چرا ملت‌ها پیش از آنکه خواسته‌های جهانی داشته باشند خواسته‌های ملی دارند. در خاورمیانه کنترل انسانی در بسیاری از کشورها به اجرا گذاشته شده و نگرانی مدنی

در این است که آیا این کنترل ادامه خواهد یافت یا خیر. نهادهای اسرائیلی با موبایل رفت و آمدهای انسانی را کنترل می‌کند و شین بت مجبور است توضیح دهد که این کنترل وجود دارد و بعد از بحران کرونا قطع خواهد شد. بنابراین اگرچه کرونا ساختارها و مبانی واقع‌گرایی را تغییر نمی‌دهد و حتی آنها را تقویت می‌کند، در عین حال رفتارهای نظامی، سیاسی و اقتصادی را تغییر می‌دهد. بنابراین کشورها می‌توانند از این بحران برای پیشبرد رفتارهای جمعی و حس همبستگی استفاده کنند. کرونا باعث شده در کشورهای خلیج فارس، با اعمال سیاست‌های کرونایی، مردمان یک گونه رفتار کنند و این چیزی است که نام آن را امنیتی کردن کرونا می‌گذاریم. وقتی یک دولت چنین برنامه‌ای را اجرا می‌کند و مردم نیز به آن عمل کنند، این نشان دهنده‌ی موفقیت در امنیتی کردن موضوع (کرونا) است. در اسرائیل کرونا را، هم امنیتی و هم سیاسی کردند و مشکل انتخابات آنها حل شد.»

ایشان در ادامه گفتند: «این ویروس یک پدیده جدید و جالب است به ویژه از نظر مبانی تئوریک روابط بین الملل. ما منطقه‌های مختلف در دنیا داشتیم با دغدغه‌های متفاوت و در این نقطه، واقع‌گرایی با یک امر جهانی رو به رو است. از دیگر پدیده‌های جالبی که دیده می‌شود، اگر به خاطر داشته باشید در سیل خوزستان حشد الشعبی به خوزستان می‌آید و کمک می‌کند. این یعنی چگونه همکاری‌های فرامرزی نه فقط در سطح دولتی بلکه در سطح غیر دولتی شکل می‌گیرد. همین گروه در دوران کرونا به قم می‌رود. در لبنان حزب الله کاملاً فرامذهبی رفتار کرده و در مناطق غیرشیعی فعالیت ضد کرونایی می‌کند تا از خود یک تصویر فرا مذهبی نشان دهد. بنابراین ساختارها تغییر نمی‌کنند و حتی مرزها نیز بسته می‌شوند اما این پدیده‌ها نیز در کنارش شکل می‌گیرد که هم مرزها را تقویت و هم تضعیف می‌کند.»

دکتر علم صالح گفتند: «در حوزه دیگر، رفتارهای سیاسی کشورهای منطقه نیز تغییر کرده است. در امارات به بهانه کمک به سوریه، محمد بن زاید با بشار اسد در دمشق تماس تلفنی گرفته و پیشنهاد کمک می‌کند. این در حالی است که امارات خود را در جبهه مقابل ایران تعریف کرده است. این نکته جالبی است که چگونه کرونا این فرصت را برای تغییر در رفتار و سیاست گذاری کشورهای منطقه به وجود آورد. اینکه امارات به ایران کمک کرده است بسیار معنا دارد که شکاف جبهه رو به روی ایران را نیز عمق می‌بخشد. بنابراین در دوران کنونی معادلات امنیتی، ایران دیگر عربستان را رقیب امنیتی خود نخواهد دانست. رقیب ایران در منطقه از اکنون آمریکا است این یک تعریف راهبردی است. با تغییر معادلات امنیتی در منطقه و با تکیه بر نفوذ ایران در منطقه، نوعی بازدارندگی در مقابل آمریکا پدید می‌آید. از نظر آمریکا هیچ کشوری در خاورمیانه نباید هژمونی پیدا کند در حالی که ایران در حال گام برداشتن در این راستا است. آمریکا یک قدرت منطقه‌ای را بر نمی‌تابد. نکته دوم مورد نظر آمریکا این است که نفوذ چین به طور خاص و روسیه به طور عام را بر نمی‌تابد در حالی که ایران می‌تواند این نفوذ را هموار کند. این دو کشور مزیت بزرگی دارند که با تمام بازیگران در منطقه در ارتباط هستند. بنابراین ما شاهد مانور مشترک نظامی ایران، چین و روسیه در منطقه هستیم که به معنای کمرنگ شدن نفوذ آمریکا در منطقه است. حضور ایران قوی با روابط راهبردی با چین و روسیه، حضور منطقه‌ای آمریکا در خلیج فارس را در آینده تضعیف می‌کند».

ایشان در پایان گفتند: «ما شاهد ظهور بازیگران غیر دولتی هستیم که در برخی زمینه‌ها حتی از دولت‌ها نیز قوی تر هستند. این در حالی است که آمریکا برخی از این گروه‌ها را به عنوان گروه تروریستی اعلام کرده و این رویکرد امکان گفتگو را کاهش می‌دهد. کاری که آمریکا در منطقه می‌کند این است که بر اساس روش‌های سنتی عمل می‌کند در حالی که منطقه این

زبان را بر نمی‌تابد و نمی‌فهمد. در حالی که ایران در حال دنبال کردن راهبرد مشخصی است که در دراز مدت بازدارندگی ایجاد کند. بنابراین ما شاهد شکل‌گیری گفتمان جدیدی در فضای امنیتی منطقه هستیم. به نظر من این آمریکا است که برای رو در رویی با ایران به عربستان نیاز دارد. در آینده نه چندان دور، حضور چین و روسیه در منطقه که بر اساس اقتصاد و سرمایه‌گذاری‌های بدون در نظر گرفتن ایدئولوژی‌ها انجام می‌شود می‌تواند نفوذ موفق‌تر و قوی‌تری را برای روسیه و چین به همراه داشته باشد و نگرانی آمریکا این است که ایران آنقدر قوی باشد که بتواند نفوذ این قدرت‌ها را در منطقه پایه بگذارد. تهران نیز چند بار به کشورهای حوزه خلیج فارس اعلام کرده که حتی می‌توانیم توافقنامه امنیتی داشته باشیم و هرگونه توافقی می‌تواند آغازی بر پایان حضور آمریکا در منطقه باشد.»

در پایان نشست حاضران پرسش و پاسخ‌های خود را مطرح کردند.

پایان

انجمن ایرانی مطالعات منطقه‌ای

آدرس: تهران، خیابان انقلاب، دانشکده

حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

تلفن: ۰۲۱۶۶۴۱۹۸۰۴

نمبر: ۰۲۱۶۶۹۵۳۹۹۶۰-۰۲۱۶۶۴۱۹۷۰۴

پست الکترونیک:

irsa.org.irinfo@

تارنما:

irsa.org.ir

Iranian Regional Studies Association

Address: Faculty of Law and
Political Science, University of
Tehran, Enghelab Ave, Tehran,
Iran.

Website: irsa.org.ir

Email: info@irsa.org.ir

Tel No: +982166419704